

PRILOZI MADŽARSKOJ RECEPCIJI MARULIĆEVIH DJELA

István Lokös

Recepcija Marulićeva stvaralaštva u Ugarskoj i u madžarskoj književnosti — tema je o kojoj se moralo govoriti i pisati već mnogo prije, npr. u vezi s analizom različitih razdoblja madžarske književnosti. Odmah se postavlja pitanje: zašto madžarska filologija odnosno književna historiografija nije obratila pozornost na potencijalnu ili stvarnu recepciju moralnoteoloških i pjesničkih djela velikog Splićanina, koji je inače bio prijatelj vesprimskog biskupa, rodom Trogiranina, Petra Berislavića? Odgovoriti na to pitanje nije jednostavno. U povodu okruglog stola o Marku Maruliću Klara Gönc Močanin već je s razlogom primijetila: »[...] da bi se ustanovio pravi domet recepcije Marulićevih latinskih djela, odgovor bi valjalo potražiti u Madžarskoj, u njezinim bibliotekama i arhivima, u popisima knjižnih fondova plemićkih obitelji koje su posjedovale iznimno bogate biblioteke, u katalozima crkvenih fondova i drugdje.«¹ Da je Marulić bio čitan te da je zanimanje za njegov opus u Ugarskoj postojalo i među crkvenim i svjetovnim krugovima, pokazali bi podaci kataloga svjetskih i samostanskih knjižnica. Na žalost, nakon komunističkog gušenja redovničkog života u Madžarskoj (1950), s kojim su istovremeno bili nestali i arhivi i knjižnice različitih redova, tj. franjevac, cistercita, minorita, pavlina itd., sudbina je knjižnih fondova tih redovničkih biblioteka još uvijek nepoznata.

Inače kompleksan problem recepcije Marulićevih djela u Ugarskoj karakterizira i sve ono što znademo o Marulićevu fondu Széchenyi biblioteke u Budimpešti. Klara Gönc Močanin je prema popisu Marulićevih djela u posjedu Széchenyi

¹ Klara Gönc Močanin, »Jesu li autori mađarskih Judita 16. stoljeća — Sztárai Mhály i Tinódi Sebestyén — poznavali Marulićevu Juditu?«, *Colloquia Maruliana* II. Split, 1993, str. 83.

biblioteke u Budimpešti, koje je popis sastavio suradnik knjižnice, profesor József Vekerdi, već priopćila katalog Marulićevih djela koja se stvarno nalaze u fondu spomenute knjižnice. To su:

De institutione bene vivendi, 1506.
Quinquaginta parabolae, 1517.
Evangelistarium, 1516.
De humilitate et gloria Christi, 1519.
Dialogus de laudibus Herculis, 1524.
Epistola ad Adrianum VI. 1522. (2 primjerka)
Dictorum factorumque memorabilium libri, 1593, Antverpiae.
Opera omnia, 1607, Antverpiae.
Opus de religiose vivendi institutione... 1531.

Čini se da kolegica Klara Gönc Močanin istovremeno nije dobila opširniju informaciju u vezi s tim Marulićevim knjigama. Uzmemo li u obzir pitanje provenijencije spomenutih Marulićevih djela, odmah ćemo konstatirati sljedeće: mnoštvo registriranih djela su iz Apponyijeve knjižnice, koju je Széchényi biblioteka kompletno kupila od bivšeg vlasnika Sándora Apponyija 1925. U Apponyijevom fondu nalazile su se ove Marulićeve knjige:

De institutione bene vivendi, 1506. (Signatura: App. H. 1601)
Evangelistarium, 1516. (Signatura: App. H. 115/1)
De humilitate et gloria Christi, 1519. (Signatura: App. H. 1634)
Dialogus de laudibus Herculis, 1524. (Signatura: App. H. 181)
Epistola ad Adrianum VI., 1522. (Signatura: App. H. 1641)
Epistola ad Adrianum VI. 1522. (Signatura: App. H. 1641) (duplum)

Listajući pojedinačna Marulićeva djela iz Apponyijeva fonda, konstatirat ćemo dalje sljedeće:

1. Primjerak *De institutione bene vivendi* iz 1506. sadrži imena i prezimena ranijih vlasnika ove knjige, tj. *ex libris* bivših posjednika. Na naslovnoj strani I. toma čita se: »*Bibliothecae S. Aug. Civitatis Plrbri*« (sic!), na strani »a₂« čita se: »*Usus M. Hyppoliti de Lucarellis*« i na kraju, na koricama unutra: »*Ex libris Leonis S. Olschki Bibliopolae Veneti*.«

2. Primjerak *De humilitate et gloria Christi* iz 1519: prema bilješkama, prvi *possessor* knjige bio je *Collegium Rom[anum] Societatis Jesu*, drugi vlasnik jedne nepoznate ličnosti s monogramom »B.S.«, a treći: »*Biblioteca Nazionale Vittorio Emanuele Roma*«.

U ostalim primjercima Marulićevih djela Apponyijeva fonda nisu bilježeni posjednici. Ti su:

Evangelistarium, 1516.
Dialogus de laudibus Herculis, 1524.

Epistola ad Adrianum VI. 1522. (prvi primjerak) Drugi primjerak istoga djela, tj. *Epistola ad Adrianum VI.* (Signatura: App. H. 1641) kupio je Sándor Apponyi u zagrebačkom antikvarijatu Mirka Brejera.

Što se tiče ostalih Marulićevih djela u fondu Nacionalne knjižnice Széchényi, trenutno se zna ovo:

Izdanje *Quinquaginta parabola* (1517.) sigurno je u vlasništvu biblioteke od osnivanja Narodnog muzeja u Budimpešti. U knjizi nema ni traga bilješkama bivših vlasnika.

Primjerak izdanja *Dictorum factorumque memoriabilium libri* iz 1593. prije je bio u vlasništvu Miklósa Jankovicha. Knjiga se čuva u Nacionalnoj knjižnici Széchényi od 1832.

Opera omnia iz 1601. godine pod signaturom Mor 3825a sadrži sljedeće podatke: na naslovnoj strani se čita: »*loci capucinatorum Brixiae*«. Na istom mjestu s drugom rukom popisan *ex libris*: »*Simonis Fevestam Suffrag[aniensi] Brixinen.*« Provenijencija ovog izdanja nije poznata, tj. ne znamo od koga je ova edicija došla u vlasništvo biblioteke.

Marulićev *Opus de religiose vivendi institutione* iz 1531. najkasnije je došao u vlasništvo Nacionalne knjižnice Széchényi. Na naslovnoj strani knjige čita se prva bilješka: »*Pro simplici P. Marcellino concessus*«. Na istome je mjestu drugom rukom napisano ovo: »*Nicolai Novak praefecti S. Benedicti Archi Zoliensis. 1612 emptus*« i na kraju, na posljednjoj stranici knjige: »*Pro usu P. Marcellini Skrach simplici tamen.*«

Ovo Marulićevo djelo čuva se u Nacionalnoj knjižnici od godine 1951. Nema dvojbe da je ovaj Marulićev opus ostatak knjižnice franjevačkog samostana u centru Budimpešte, što nam svjedoči pečat spomenutog samostana.

Nakon kratkog pregleda Marulićevog fonda mađarske Nacionalne knjižnice Széchényi prema bivšim vlasnicima pojedinih knjiga, moramo konstatirati s jedne strane to da je veći dio fonda došao do knjižnice između 1832. i 1951., a s druge strane da baš zbog toga s točke gledišta Marulićeve recepcije u Ugarskoj ovaj fond daje malo podataka. Dakle, pravi domet recepcije spomenutih izdanja danas je teško utvrditi. Nakon dešifriranja *ex libris* i bilježaka bivših vlasnika vjerojatno ćemo imati jasniju sliku o recepciji Marulića uopće u Mađarskoj. Konkretnije rečeno, npr. budemo li mogli pratiti sudbinu *Opus de religiose vivendi institutione* (1531), od potencijalnog prvog vlasnika patera Marcellina do budimpeštanskog franjevačkog samostana, sigurno ćemo naći još neke nepoznate činjenice u vezi sa sudbinom te knjige i s potencijalnom recepcijom tog Marulićeva djela u Ugarskoj.

Postavlja se pitanje postoje li popisi fondova jedne ili druge u pedesetim godinama srušene knjižnice. Situacija je u ovom slučaju nešto bolja. Da je Marulić bio čitan u samostanima 17. stoljeća u Ugarskoj, svjedoče nam najprije popisi knjiga knjižnica isusovačkog reda u gradovima Kassa i Pozsony,² tj. u gornjoj Ugarskoj, gdje su isusovci odmah na početku katoličke obnove počeli organizirati

² *Op. cit.*, str. 83.

redovnički život.³ U Túrócu bio je otvoren isusovački samostan već 1586. godine, u gradu Kassa nakon prvog i drugog pokušaja (1601, 1604) konačno je 1643. bila organizirana isusovačka zajednica u samostanu.⁴ Dne 5. studenoga 1627. po inicijativi kardinala Pétera Pázmánya otvori se u Požunu isusovački kolegij.⁵ U Ungvázu je 1640. osnovao samostan János Homonnai Drugeth, a u Sárospataku otvoren je dom isusovaca 1663.⁶

Popis knjižnice isusovačkog reda u gradu Kassa danas se čuva u Nacionalnoj knjižnici Széchenyi u Budimpešti pod signaturom *Fol. Lat. 23*. Madžarska je stručna literatura već prije opširno svjedočila o osnivanju isusovačke gimnazije u Kassi 1657, odnosno o tome da je 1660. ova gimnazija od Leopolda I. dobila rang akademije.⁷ (Osnivač škole bio je biskup grada Egera Benedek Kisdy.) Vjerojatno povodom proglašenja redovničke gimnazije akademijom bio je sastavljen popis knjiga isusovačkog samostana, koji svjedoči o zamašnom fondu knjižnice.⁸ Kad navodimo zaglavlja rubrika spomenutog popisa bit će nam jasno bogatstvo knjižnice i istovremeno presudna djelatnost isusovaca u znanstvenom životu grada, koja se ubrzo proširila i pojačala: zaglavlje rubrike prvo: »*Concilia, Patres, Scripturistae, Synodi*«, zaglavlje rubrike drugo: »*Theologi, Scholastici, Morales, Controuersistae*«, zaglavlje rubrike treće: »*Historici Sacri et profani*«, zaglavlje rubrike četvrte: »*Concionatores, Catechistes*«, zaglavlje rubrike peto: »*Spirituales et Asceticj*«, zaglavlje rubrike šesto: »*Juristae*«, zaglavlje rubrike sedmo: »*Merdici*«, zaglavlje rubrike osmo: »*Philosophi, mathematici, Ethici, Politici, Oeconomici*«, zaglavlje rubrike deveto: »*Humanistae, Rhetores, Poetae, Grammatici, Symbola Hyeroglyphica etc.*«⁹ Knjižnica je posjedovala više od 2100 svezaka.

Znajući da su u to vrijeme djela Marka Marulića još uvijek vrlo čitana u Europi, odmah nam pada u oči da je Marulić u knjižnici isusovaca u Kassi, zastupljen samo jednim djelom. Citiramo u vezi s tim cijeli bibliografski podatak: »*Marci Maruli Evangelistarium. Coloniae. in 8^{uo} Corio albo marg[in]e]albo.*«

Evidentno je da je nakon povijesnih događaja od doba kralja Josipa II. do kraja drugog svjetskog rata knjižnica požunskih isusovaca faktično bila uništena.

³ Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711–ig I. Kassa, Pozsony, Sárospatak, Túróc, Ungvár, Szerk., M o n o k István, V a r g a András, Szeged, Scriptorum Kft., 1990, str. IX–XIV.

⁴ F a r k a s Róbert, *A kassai kath. főgymnasium története*, in: *A jászóvári premontrei kanonokrendi kassai főgimnáziumának évi jelentése az 1894–95. iskolai évről*, Kassa, 1895, str. 1–224.; W i c k Béla, *A jezsuita rend története Kassán*, Pozsony, 1931.

⁵ S c h ö n v i t z k y Bertalan, *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium története*, Pozsony, 1896, str. 24–41.

⁶ Magyarországi jezsuita könyvesházak 1711–ig I., cit. izd., str. IX.

⁷ *Op. cit.*, str. XI.

⁸ Na čelu popisa naslov: »*Catalogus librorum Collegij Cassoviensis Societatis Jesu Ab Anni 1660 Junio.*«

⁹ Magyarországi jezsuita könyvesházak 1711–ig I., cit. izd., str. 3.

Poslije dokinuća isusovačkog i drugih muških i ženskih redova, 1782, jedan (vjerojatno veći) dio fonda knjižnice prenesen je u Sveučilišnu knjižnicu u Budimu pod rukovodstvom pomoćnika čuvara budimskog sveučilišta Mártona Kovacsicsa.¹⁰ Sudbina ostalih knjiga, tj. ostataka knjižnice nije poznata. Ni popis fonda požunske biblioteke nije bio poznat do sedamdesetih godina našega stoljeća. Otkriće kataloga 1975. bilo je slučajno. Povodom katalogiziranja knjiga muzeja »Dobó István« u Egeru muzeolog Béla Kovács našao je popis u knjižnici muzeja i o tome zajedno s profesorom sveučilišta u Debrecenu Istvánom Bitskeyjem opširno izvijestio javnost pod naslovom »A pozsonyi jezsuita kollégium XVII. századi könyvtára és a Pázmány hagyatéka« (»Knjižnica požunskog isusovačkog kolegijuma u XVII. stoljeću i Pázmányeva ostavština«).¹¹ Katalog, koji se i danas čuva u Dobó István muzeju u Egeru pod signaturom 1904, pokazuje cijeli spektar fonda požunskog isusovačkog kolegija.¹² Prema popisu, koji je bio sastavljen između osnivanja požunskog kolegija (5. studenoga 1627.) i najkasnijeg registriranja fonda samostanske knjižnice (1655.), u biblioteku su došla ova Marulićeva djela: 1. *Marcus Marulus, Euangelistarium opus in albo c[oreo] in 8. Coloniae 1546*,¹³ 2. *Marci Marulj Euangelistarium. in 8. Coloniae. 1556*,¹⁴ 3. *Marcus Marulus in 8. Antver[piae] 1593. Martinus Nutius*.¹⁵ Treća knjiga vjerojatno je antverpensko izdanje *Institucije* (De institutione bene vivendi per exempla sanctorum, *Antverpiae 1593*) koja je registrirana u prvom dijelu kataloga *Catalogus librorum Bibliothecae Collegij Posoniensis Societatis Jesu Anno Domini 1639*.

U ostalim popisima isusovačkih knjižnica (Sárospatak, Túróc, Ungvár) na žalost nema ni traga od Marulićevih djela. Razlog je, vjerojatno, s jedne strane, širenje i jačanje reformacije u XVI. i XVII. stoljeću u kraljevskoj Ugarskoj i u Erdelju, a s druge strane oslobodilački ratovi pokreta Bocskaijevih, Thökölyjevih i Rákóczijevih kuruca, tijekom kojih se vlasništvo knjižnica, npr. one u Sárospataku, više puta promijenilo. Nakon čestokratnih promjena jedan dio fonda dobio je protestantski kolegij u Sárospataku, a drugi bio prenesen u knjižnicu piarista u Sátoraljaújhelyu.¹⁶

U rasprostranjenosti isusovačkog reda u Ugarskoj ima posebno mjesto isusovački kolegij i sveučilište u Nagyszombatu. Osnivač sveučilišta bio je kardinal Péter Pázmány, jedan od najsajnijih predstavnika katoličke obnove u Ugarskoj.

Pázmány je rođen u protestantskoj porodici srednjeg plemstva, kao mladić se rekatolizirao i nešto kasnije stupio u isusovački red. »Prošao je uobičajeni put mađarskih jezuita–bogoslovaca: iz Kolozsvára u Kraków, odavde u Beč, a na kraju

¹⁰ *Op. cit.*, str. XIV.

¹¹ In: *Magyar Könyvszemle (Budapest). God. 1975.*

¹² *Magyarországi jezsuita könyvesházak 1711–ig I., cit. izd.*, str. XIII–XIV.

¹³ *Op. cit.*, str. 210.

¹⁴ *Op. cit.*, str. 227.

¹⁵ *Op. cit.*, str. 124.

¹⁶ *Cit. djelo*, str. 241.

Rim.«¹⁷ Svršivši studij u Rimu, dolazi u Graz, gdje je bio profesor s prekidima deset godina. Godine 1616. ustoličen je za ostrogonskog nadbiskupa. Kao nadbiskup i poslije kardinal, 1619. osnovao je isusovački kolegij u Nagyszombatu, 1623. katolički seminar *Pazmaneum* u Beču i na kraju 1635. sveučilište u Nagyszombatu. Po statutima isusovačkog reda znamo da je s organiziranjem novog redovničkog doma obvezno i istovremeno organiziranje knjižnice: »*Praeter foundationis autem cenum, congruam pro ratione numeri personarum habitationem, praeparatam cum suppellectili, et bibliotheca, templique et scholarum aedificio, hortoque dare debebit. Quod si ex his aliquid desit, quod ex censui ipso fundationis suppleri debeat, monebitur de hoc, sicut et de re tota, praepositus generalis.*«¹⁸

O osnivanju i funkcioniranju knjižnice isusovačkog kolegija u Nagyszombatu svjedoči popis knjižnice iz 1690. godine s naslovom *Catalogus novus librorum Colegii Tyrnaviensis Soc[ietatis] Jesu conscriptus anno domini 1690*, koji se čuva u Sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti pod signaturom *J2/I-II*. Nakon dokinuća isusovačkog reda u Habsburškoj monarhiji (1773.) i preseljenja sveučilišta iz Nagyszombata u Budim (1777.), fond isusovačkog kolegija i sveučilišne knjižnice došao je u biblioteku budimskog sveučilišta. Budući zadatak našeg istraživanja jest fond budimpeštanske sveučilišne knjižnice s gledišta Marulićeve recepcije u Ugarskoj. Imamo hipotezu da se knjige Marka Marulića nalaze i u fondu bivšeg isusovačkog kolegija i sveučilišta u Nagyszombatu. Uzimajući u obzir Pázmányevu teološku, posebno dogmatsku, odnosno patrističku, skolastičku i biblijsku erudiciju, možemo pretpostaviti njegovo poznavanje Marulićeva stvaralaštva; vjerojatno su povodom organiziranja knjižnice u Nagyszombatu između 1623. i 1635. isusovci obratili pažnju na nabavu Marulićevih djela.

U vezi s tim željeli bismo primijetiti da je katolički prevodilac Biblije György Káldi, koji je bio jedan od najpoznatijih propovjednika u doba baroka u Ugarskoj, poznao Marulićeva djela. Káldi je na početku XVII. stoljeća bio kanonik u Nagyszombatu, poslije je prešao u isusovački red i već kao rektor požunskog isusovačkog kolegija i suradnik kardinala Pázmánya tiskao je 1631. knjige svojih propovijedi u kojima se više puta poziva na Marulića. I to je jedna od konkretnih činjenica o recepciji Marka Marulića u Ugarskoj.

Osim popisa spomenutih redovničkih knjižnica, u današnjim mađarskim bibliotekama nalaze se i katalozi nekoliko svjetskih knjižnica XVII. stoljeća, o kojima će biti vrijedno napisati posebnu raspravu. Jedna od najistaknutijih ličnosti XVII. stoljeća u Ugarskoj bio je nećak kardinala Pázmánya, grof Miklós Pázmány, vesprimski glavni kapetan, koji je imao lijepu imovinu i palaču u Sokolnici u Moravskoj s bogatom knjižnicom. Popis Pázmányeve biblioteke bio je sastavljen

¹⁷ Imre B a n – Janoš B a r t a — Mihalj C i n e, *Istorija mađarske književnosti*, Novi Sad, 1976, str. 42.

¹⁸ Citira S c h ö n v i t z k y Bertalan, *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium története*, str. 97.

9. srpnja 1667, s ovim naslovom: *Catalogus librorum nach dem seel[igen] Herrn graffen Pazman*. Prema popisu, u spomenuto vrijeme u knjižnici se nalazila Marulićeva *Institucija: Marci Maruli Spalatensis bene uiuendi Instituta*.¹⁹

Osim spomenutog primjera imamo i neke karakterističnije podatke vezane za mađarske gradove odnosno ličnosti XVII. stoljeća. Gornjougarski grad Kassa bio je poslije mohačke bitke (1526.), odnosno pada grada Budima 1541., kulturni centar u kraljevskoj Ugarskoj, s puno knjižnica, knjižara, tipografa. U gradu se u to vrijeme nalazi i javna biblioteka koju financira gradsko vijeće. O svemu tome svjedoči *Catalogus librorum Bibliothecae publicae Cassoviensis*, u kojem nalazimo i bibliografske podatke o djelima Marka Marulića: 1. *Marci Maruli Spalatensis benevolendi (!) instituta*, 2. *Marci Maruli Spalatensis Evangelistarium*.²⁰ O provenijenciji knjiga na žalost nema podataka.

Sljedeći bibliografski podaci vezani su s ličnošću mađarske reformacije XVII. stoljeća, Istvánom Miskolczi Csulyakom. Miskolczi Csulyak pratio je mladoga baruna Miklósa Thökölyja u vrijeme njegova boravka u Njemačkoj kao nastavnik, i tada je i sam studirao jedno vrijeme u gimnaziji grada Gorlitz, a od 1603. do 1606. u Heidelbergu. Osim toga posjetio je Mannheim, Speyer, Worms, Oppenheim, Mainz; boravio je u Frankfurtu na Majni, Regensburgu, Stramblingu, Passauu, Linzu i na kraju u Beču. Nakon povratka bio je kalvinistički propovjednik u raznim ugarskim gradovima, Tarcalu, Szerencsu, Miskolcu, a njegovo posljednje propovjedničko mjesto bila je Liszka. Miskolczi Csulyak bio je grafoman, stalno je pisao o događajima svojeg života a sastavio je i katalog knjiga svoje biblioteke. U fondu Miskolczi Csulyaka nalazila su se 393 primjerka različitih knjiga i tiskovina. Najveći dio knjiga on je kupio u frankfurtskoj knjižari Petrusa Marschala. U popisu knjižnica dva se puta nalazi podatak o *Evandelistaru* 1. *Marci Maruli Spalatensis Evangelistarium. Venetii, 1516.*: 2. *Marci Marulj Evangelistarium in 8. Coloniae 1556.*²¹

O privatnoj knjižnici Miskolczi Csulyaka, na žalost, osim kataloga, nema podataka. Fond knjižnice vjerojatno je došao u biblioteku protestantske teologije u Sárospataku. Nakon izgnanstva Thökölyjevih kuruca, teologija i knjižnica bila je preseljena u Debrecen. Knjige su bile sačuvane do 1705. godine u gradskom vijeću, gdje su ih uništile habsburške čete pri gušenju Rákóczijeve bune.

Podatak o Marulićevoj knjizi *Evangelistarium* u popisu knjižnice Miskolczi Csulyaka vrlo je važan. U ostavštini arhiva Miskolczi Csulyaka bila su sačuvana 52 naslova s područja govorništa. Poznavajući genezu i strukturu mađarskih protestantskih i baroknih katoličkih oracija, moramo upozoriti na bogatstvo

¹⁹ *Magyarországi magánkönyvtárak II. 1588–1721*. Szerk.: M o n o k István, Szeged, 1992, str. 47.

²⁰ *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 15.*, Szerk.: Keserű Bálint. *Kassa város olvasmányai 1562–1731*. Szerk.: M o n o k István, Szeged, 1990, str. 132. i str. 145.

²¹ *Magyarországi magánkönyvtárak II. 1588–1721.*, str. 77. i 134.

egzempla, osobito u propovijedima. U vrijeme prosperiteta mađarske reformacije (XVI.–XVII. stoljeće) i katoličke obnove (XVII. stoljeće) u propovijedima se funkcionalno pojavljuje *exemplum* biblijskih, povijesnih i moralnih sadržaja. Među izvorima različitih *egzempla* naići će *Legenda aurea* Jacova de Voragine, knjige *Staroga testamenta*, evanđelja, te, naravno, djela klasičnih autora. U nekim katoličkim propovijedima pojavljuju se i Marulićeva djela, o čemu ćemo govoriti malo poslije.

Oracije Miskolczi Csulyaka tematski su različite i bile su sastavljene između 1602. i 1645. godine. *Verborum Christi Consumatum est orthodoxa meditatio* napisao je Miskolczi Csulyak 24. siječnja 1602. u Görlitzu, *Meditatio amarissime Domini nostri Jesu Christi Passionis* 4. travnja 1608. *De pastoralis functionis excellentia* 25. siječnja 1640. itd. Mnoštvo ovih oracija još uvijek je u rukopisu i tekstovi čekaju stručnu analizu. Premda hipotetično ali, mislimo, s razlogom, tvrdimo da recepcija Marulićeva *Evandelistara* nije isključena u oracijama Miskolczi Csulyaka.

Na kraju iznosimo još jedan primjer faktične recepcije Marulića u Ugarskoj.

Već spomenuti isusovac, bivši suradnik kardinala Pázmánya, György Káldi, tiskao je 1631. dvije knjige propovijedi pod naslovom *Az vasárnapokra való prédikációknak első része* (*Prvi dio nedjeljnih propovijedi*) i *Az innepekre való prédikációknak első része* (*Prvi dio blagdanskijh propovijedi*). Káldi nije bio umjetnik propovijedi kao kardinal Pázmány, koji »u crkvenim besedama skoro nikada ne polemše, cilj mu je bio izgradnja morala [...] Njegove besede rađene su s velikim poznavanjem ljudi i pronicljivom psihologijom [...] Unosi živost govornog jezika, obrte, mudre izreke i jedre poslovice u proporcionalnu kompoziciju, a muzikalno zahuktali rečenični niz i dramski obrti preobraćuju se u lirsku mekoću«. ²²

Káldi je bio samo barokni *eruditus*. Upada u oči da je karakteristika tih Káldijevih tekstova mnoštvo citata iz Biblije, odnosno iz djela autora patristike, skolastike, srednjovjekovne propovjedničke, čak i antičke literature. Patrističke i apologetične poglede i učenja u propovijedima Káldija reprezentiraju Ambrozije, Augustin, Ivan Krisostom, Tertulijan, dok su od predstavnika skolastike najviše citirani Toma Akvinski, Bernard iz Clairvauxa i Bonaventura. Od izvanbiblijskih, izvanpatrističkih autora možemo individuirati poznate ličnosti antike, kao npr. Ksenofonta, Plutarka, Svetonija, Aristotela, Valerija Maksima itd. U ovoj reprezentativnoj konstelaciji zauzima svoje mjesto i *Marcus Marulus Spalatensis*.

Pregledavajući dvadeset Káldijevih propovijedi (u knjigama ih ima mnogo više) uspjeli smo tri puta utvrditi Káldijevo poznavanje Marulića. Prvi i drugi podatak nalaze se u propovijedima koje su sastavljene povodom druge i treće

²² Imre B a n – Janoš B a r t a – Mihalj C i n e, *Istorija mađarske književnosti*, str. 43.

nedjelje adventa, a treći smo našli u božićnoj propovijedi. U tekstovima koji su bili sastavljeni u povodu druge i treće nedjelje adventa čitamo dva egzemplja prema Maruliću: prvi govori o Pafnuciju i kurtizani Taidi, drugi je kratka pripovijest o fratra Berhariju, koji je bio sveti čovjek, poslije imenovan opatom. U tekstu božićne propovijedi Káldi govori o svetom Franji Asiškom prema Bonaventuri i Marku Maruliću. U kratkom egzemplju govori se o poniznosti svetoga Franje. Evo sadržaja: Bonaventura i Marulić — kaže Káldi — pišu o svetom Franji sljedeće: Sveti Franjo i njegovi fratri sjede za stolom, a netko čita tekst o Blaženoj Djevici Mariji, koja je rodila maloga Isusa u Betlehemu. Slušajući pripovijest o Isusovu rođenju, sveti Franjo rekne: ja sam grešnik i uzaludan sluga. Ja sam za stolom a Majka Božja nije dobila mjesto u svratištu, a moj Gospodin (tj. Isus) je u štali i leži u jaslama. I sveti Franjo sjedne na zemlju i stade od žalosti plakati i tako jesti kruh.

Koje je Marulićevo djelo bilo izvor Káldiju? Na marginalijama knjige propovijedi čita se samo: *Liber exemplum*. Naravno, možemo potvrditi da se priča tj. *exemplum* o opatu Berhariju nalazi u knjizi *De institutione bene vivendi (Liber IV, Caput III: »Bercharius, Luxouiensis monasterii abbas, antequam preesse coepisset, singularem apud omnes obedientie sue commendationem miraculo auxit. Dum uinum de cado in urnam traheret, ab abbate uocatus relicta urna festinus cucurrit. Vinum uero, sicuti fluebat, repleta urna non est effusum, sed sic stetit, ac si gelu concretum esset, donec ille reuersus cadi foramen tereti in mucronem ligneolo obturavit.«*²³

Ovaj je tekst Káldi doslovce preveo: »Marcus Marulus azt írja egy Berchárius barátról, ki azután Luxóvia apátura lött, hogy midón a hordóból bort vött csapon, hirtelen szólította az apátúr. És elhagyván az edényt, nagy gyorsan hozzája futott. A bor pedig, megtelvé az edény, ki nem folyt, mintha megfagyott volna, míg Berchárius megtért és a csapot a hordóba dugta.«²⁴

Tekst drugog egzemplja, o svetom Franji Asiškom, nalazimo također u *Instituciji*: »*Dum cum fratribus posita mensa recumberet, supermensarium lectorem de Virginis Puerpere in Bethlehem hospitantis angustia mentionem fecisse audiuit et continuo consurgens, humi resedit atque ait: Nunquid ego peccator, ego nequam et inutilis seruus, ad mensam sedere debeo, cum Dei Genitrici in diuersorio locus non fuerit, cum mundi Opifex ac Dominus natus sit in stabulo reclinatus in presepio? Sic dicens panem suum prouolutus in terra cum gemitu comedit.*«²⁵

²³ Marko Marulić, *Institucija*, sv. II., Split, 1987, str. 512. Hrvatski tekst u prijevodu Branimira Glavičića: »Prije nego je počeo upravljati drugima, opat je samostana Luxeuilu Berkarije izvrstan glas što ga je uživao u svih sa svoje poslušnosti još uvećao ovim čudom: Dok je iz bačve nalijevao vino u krčag, pozva ga opat i on ostavi krčag i hitro potrča. Vino pak, kako je teklo, napuni krčag, ali se ne izli, već stade kao da se sledilo dok se on nije vratio i otvor na bačvi zatisnuo čepom.« Marko Marulić, *Institucija*, sv. II., str. 184.

²⁴ Káldi György, *Az vasárnapokra való prédikációknak első része*, Pozsony, 1631, str. 44.

²⁵ Marko Marulić, *Institucija*, sv. I., Split, 1987, str. 346. Hrvatski tekst u prijevodu Branimira Glavičića: »Sjedeći jednom kod stola s braćom i čuvši kako je čitač u blagovaonici spomenuo u kakvoj se stisci našla Djevica porodilja došavši u Betlehem, smijesta ustade

Káldi i u ovom slučaju skoro doslovno prati originalni Marulićev tekst: »Azt írja *Szent Bonaventúra* és *Marcus Márulus*, Szent Ferencről, hogy midőn egykor az Attyafiaival asztalnál ülne, és az asztalhoz való olvasásban emlékezet lött volna a Szűz Máriának Betlehemi szoros szállásáról szülésekor: hallván azt, legottan felkólt az asztaltól, és a földre ült, mondván, méltó-e, hogy én asztalnál üllyek, aki bűnös, gonosz és haszontalan szolga vagyok; holott az Isten Annyának nem vólt helye a szálláson? holott a világnak teremője, az én Uram, az istállóban vagyon, és a jászolban fekszik? és így a földön sírva ette meg kenyérét.«²⁶

*

Tijekom budućih istraživanja morat ćemo tražiti ostale konkretne podatke o Marulićevoj recepciji u Káldijevim propovijedima. Nadamo se da će se pronaći potvrda za recepciju i u djelima drugih predstavnika mađarske reformacije 16. i 17. stoljeća.

od stola, sjede na zemlju i reče: 'Zar treba da ja grešnik, ja nevaljalac i nekoristan sluga sjedim za stolom, a za Bogorodicu nije bilo mjesta u svratištu te je Stvoritelj svijeta i Gospodin bio rođen u staji i položen u jaslje?' Rekavši to, baci se na zemlju te je, ostavši tako, jeo svoj kruh jecajući.« Marko M a r u l i ć, *Institucija*, sv., I., str. 131–132.

²⁶ K á l d i György, *Az innepekre való prédikációknak első része*, Pozsony, 1631, str. 134–135.

*István Lokös*A CONTRIBUTION TO THE HUNGARIAN RECEPTION OF MARULIĆ'S
WORKS

The author first advanced the hypothesis of a potential Hungarian reception of Marko Marulić in his comparative analysis of Marulić's *Judita* (*Judith*) and the epic poem *History of Dame Judith and Holofernes* (*Az Holofernes es Judit asszony históriája*) written by a poet of the Hungarian Reformation, Mihály Sztárai. Till recently, the sole known Hungarian response to the Split *poeta eruditus* was indirect and concerned the genesis of the epic *Szigeti veszedelem* (*Obsidionis Szigetianae*) by Nikola Zrinski (Miklós Zrínyi): The poet Brne Karnarutić Zadranin was known to have utilized Marulić's *Judita* in his *Vazetje Sigeta grada* (*The Conquest of the City of Sziget*), used later by Nikola Zrinski in his Sziget epic in Hungarian.

Hungarian literary history still requires a serious analysis of the domestic response to Marulić's works. The evidence is to be sought on two sides: in the Hungarian libraries and archives, and in the works of the 16th and 17th century Hungarian writers. Taking both lines of research the author has discovered that Marulić was read in Hungarian monasteries in the 17th century, as is witnessed by the library catalogues of the Jesuit Order at Kassa and Pozsony, cities in Upper Hungary, where the Jesuits started organizing monastic life from the very beginning of the Catholic renewal. The catalogues at Kassa and Pozsony recorded first copies of the *Euangelistarium* as early as the 17th century. Other fresh factual information concerns the collection of Count Miklós Pázmány, Chief Captain of Veszprém and the nephew of the Archbishop of Ostrogon, Cardinal Péter Pázmány. The list of the Count's collection records a copy of the *De institutione*.

Particular attention has been paid to Marulić's reception on the part of István Miscołczi Csulyak, one of the most outstanding and educated personalities of the Hungarian 17th century Reformation. In the catalogue of his library holdings the title of the *Euangelistarium* was entered twice. One of the copies was of the Venetian edition of 1516 and the other of the Köln edition of 1556.

The report concludes with the sole evidence of the Hungarian direct response to Marulić's work. Namely, the Jesuit György Káldi, at one time collaborator to Cardinal Péter Pázmány and the Baroque translator of the *Bible*, in 1631 published two volumes of Sunday and holiday sermons. In them he quoted Marulić several times and alluded to his *De institutione*. Analyzing Káldi's texts the reader is immediately struck by his erudition. The sermons include numerous quotations from the Church Fathers (Ambrose, Augustine, John Chrysostom, Tertullian), scholastics (Thomas Aquinas, Bernard from Clairvaux, Bonaventure) and classical literature (Xenophon, Plutarch, Aristotle etc.). In this brilliant galaxy we find also the name of Marcus Marulus Spalatensis.